

CONSIDERAȚII ASUPRA PLASTICII ANTROPOMORFE GUMELNIȚENE

Radian-Romus ANDREESCU*

Key words: Head, Modeling, Pattern, Expression.

În cadrul civilizației gumelnițene plastica antropomorfă reprezintă unul dintre cele mai spectaculoase capitole. Și asta datorită nu numai semnificației sale, legată de viața spirituală a acestei societăți, dar și modului de realizare, unele piese fiind adevărate capodopere ale artei preistorice.

Cercetările din așezările gumelnițene au scos la lumină încă de la debutul lor, în anii '20 ai secolului trecut statuete antropomorfe din lut, os, piatră.

Astfel, prin cercetările din așezările de la Sultana¹, Gumelnița², Căscioarele³, Glina⁴, Vidra⁵, Tangârău⁶, Petru-Rareș⁷ și Cunești⁸ se defineau principalele caracteristici ale culturii Gumelnița și se scoteau la lumină primele loturi de reprezentări antropomorfe.

În această perioadă apar și primele studii ale lui Vladimir Dumitrescu dedicate plasticii de os⁹ sau celei din lut¹⁰.

După al doilea război mondial se întreprind noi cercetări în așezările gumelnițene. Dintre ele amintim pe acelea în care au fost descoperite loturi semnificative de statuete antropomorfe, cum ar fi Pietrele¹¹, Luncavița¹², Brăilița¹³, Gumelnița¹⁴, Teiu¹⁵.

Acestea vor culmina cu amplele cercetări întreprinse de un colectiv de arheologi condus de profesorul Vladimir Dumitrescu în așezarea de pe Ostrovelul lacului Cătălui¹⁶.

În ultimele decenii loturi de statuete au provenit din cercetările sistematice făcute în așezările de la Sultana¹⁷, Popești¹⁸, Măriuța¹⁹, Vitănești²⁰.

* Muzeul Național de Istorie a României, e-mail, radian_romus@yahoo.com.

¹ I. Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, Dacia, I, 1924, p. 51-107.

² Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, Dacia, II, 1925, p. 29-102.

³ Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, Dacia, II, 1925, p. 138-197.

⁴ I. Nestor, *Fouilles de Glina*, Dacia, III-IV, 1928, p. 226-237.

⁵ D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra-raport preliminar*, P. M. M. B., I, București, 1934, p. 6-60.

⁶ D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangârău (1934). Raport preliminar*, BMJ, I, 1935, p. 1-55.

⁷ *Idem*, *Săpăturile de la Petru-Rareș*, BMJ, II, 1937, p. 1-30.

⁸ D. Popescu, *Les fouilles de Cunești*, Dacia, V-VI, 1928, p. 109-120.

⁹ Vl. Dumitrescu, *Figurinele antropomorfe de os din civilizația eneolitică balcano-dunăreană*, Cluj, 1931, p. 1-11.

¹⁰ *Idem*, *La plastique anthropomorphe en argile de la civilization énéolitique balkano-danubienne de type Gumelnița*, JPEK, 8, 1934, p.49-72.

¹¹ D. Berciu, *Cercetări și descoperiri în reg. București*, Materiale, II, 1952, 439-562.

¹² E. Comșa, *Săpături arheologice la Luncavița*, Materiale, VIII, 1962, p. 213-218.

¹³ N. Harțuche, I. T. Dragomir, *Săpăturile arheologice de la Brăilița*, Materiale, III, 1957, p. 129-144.

¹⁴ Vl. Dumitrescu, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, SCIV, 17, 1966, p. 51-99.

¹⁵ I. Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, StudArt., 1967, p. 7-24.

¹⁶ Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, SCIV, 16, 2, 1965, p. 215-238.

¹⁷ C. Isăcescu, *Stațiunea eneolitică de la Sultana-com. Mânăstirea*, Documente recent descoperite și informații arheologice, București, 1984, p. 11-20.

¹⁸ T. Cioflan, E. Rotaru, *Figurine antropomorfe descoperite la Popești, jud. Argeș*, RMM-MIA, 4, 1988, p. 49-52.

¹⁹ M. Șimon, *Importurile Stoicani-Aldenii din așezarea gumelnițeană de la Măriuța, jud. Călărași*, CCDJ, XIII-XIV, 1994, p. 29-39.

Apar și lucrări de sinteză consacrate plasticii antropomorfe neolitice în general²¹ și celei gumelnițene în particular²².

În articolul de față ne vom opri atenția asupra statuțelor din lut, mai precis asupra modelării capului acestora.

Capetele statuțelor antropomorfe neolitice se remarcă printr-o anumită morfologie, tipică pentru diversele civilizații. Plastica gumelnițeană deosebit de bogată și variată tipologic se particularizează și în ceea ce privește modul de realizare a capului. O primă constatare este aceea că putem vorbi de anumite șabloane, tipare urmate în cazul modelării capetelor.

O primă categorie de capete sunt cele schematizate, modelate cu un minim de efort. Practic este vorba despre simpla ciupire a pastei crude cu degetele, obținându-se în acest fel o creștă care figurează nasul. La spate capul este relativ plat (Pl. 1/1,2).

O altă categorie, cea mai numeroasă și variată sub aspectul modelării, este aceea a așa-numitelor capete trilobate. Acestea au forme variate rotunde, ovale sau romboidale, la spate fiind plate sau ușor bombate. Sunt formate din trei lobi din care cei doi laterali reprezintă urechile iar al treilea nasul (Pl. 2/4-9).

A treia categorie este reprezentată de capetele modelate mai mult sau mai puțin realist cu respectarea detaliilor anatomice ale capului uman (Pl. 2/1,6; 3/1).

O categorie aparte este reprezentată de câteva piese care sunt modelate într-un chip deosebit. Fața acestor capete este formată din două planuri, uneori scobite, cu muchia mediana figurând nasul (Pl. 2/2,3,7,8).

Acestea ar fi principale tipuri de capete identificate până în prezent dar în cadrul lor există o mare variabilitate în ceea ce privește modelajul și reprezentarea detaliilor anatomice. Astfel chiar în cazul capetelor schematizate întâlnim la unele piese o încercare de reprezentare a unor detalii cum ar fi gura, sugerată printr-o incizie sau ochii figurați prin împunsături.

Despre capetele numite trilobate am putea spune că reprezintă tipul caracteristic pentru civilizația gumelnițeană. O piesă descoperită la Căscioarele este un exemplu tipic de statuță gumelnițeană. Modelată în picioare are brațele așezate pe pânțele, sânii reprezentați prin proeminente conice iar fesele reliefate. Capul, relativ rotund cu creștetul plat este format din trei lobi, cei laterali fiind perforați. Al treilea lob figurează nasul rotunjit, cu o incizie adâncă sub el figurând gura. Un șir de cinci găurele este plasat sub gură (Pl. 1/6,6a).

Acest mod de redare a detaliilor anatomice, gura figurată printr-o incizie cu un șir de găurele sub ea, ochii reprezentați prin incizii sau împunsături, nas reliefat, lobii laterali perforați se întâlnește frecvent la acest tip de capete.

Și pentru că am amintit de detaliile anatomice ale capului să notăm faptul că și în acest caz putem vorbi de anumite șabloane. Un exemplu în acest sens îl constituie reprezentarea urechilor. Acestea sunt în marea majoritate a cazurilor figurate prin doi lobi laterali, de diverse dimensiuni. În cazul capetelor trilobate se confundă cu părțile laterale ale capului (Pl. 1/3-9). La capetele modelate mai realist urechile sunt figurate prin doi mici lobi plasați de o parte și de alta a capului (Pl. 2/1, 4, 6). Majoritatea capetelor au lobii urechilor perforați. Există o mare diversitate în ceea ce privește modul de realizare și poziția acestor perforați. La unele piese perforațiile nu sunt terminate, fiind vizibile doar împunsăturile făcute în lutul moale. În cazul în care lobii urechilor sunt individualizați și în raport cu restul capului, perforațiile sunt oarecum grupate. În cazul capetelor trilobate (la care urechile nu de individualizează ci se confundă cu părțile laterale ale capului) acestea sunt plasate de la baza lor până spre creștet (Pl. 1/4). Lobii urechilor sunt perforați, numărul acestora variind între una și șase, cele mai multe piese având două sau trei perforații.

În ceea ce privește semnificația acestor perforații o ipoteză le prezintă ca servind la legarea

²⁰ R. Andreescu, *Plastica antropomorfa gumelnițeană. Analiză primară*, Monografii, III, MNIR, București, 2002, p. 71-87.

²¹ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974; E. Comsa, *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică*, București, 1995.

²² R. Andreescu, *op. cit.*, 2002.

unor măști²³. O altă explicație ar fi aceea că perforațiile laterale de la cap serveau pentru prinderea unor verigi de cupru, un fel de cercei. Un argument în acest sens îl constituie descoperirile din necropola de la Varna. Aici, în mormintele nr. 2 și 3, au fost descoperite două măști de lut reprezentând o față umană. Urechile au ca podoabe verigi de aur, un fel de cercei, în număr de patru sau cinci**.

Nasul capetelor statuetelor gumelnițene este figurat în diverse moduri. În cazurile capetelor schematizate și trilobate el apare ca o creastă mai mult sau mai puțin rotunjită (Pl. 1/1, 3, 5, 6, 7-9). Unele statuete au nasul puternic reliefat, figurându-se unul de tip acvilin sau, cu o expresie consacrată, nas „en bec d’oiseau” (Pl. 2, 3, 5). În unele cazuri nasul are reprezentate și nările, prin două mici împunsături (Pl. 1/8; 2/4, 6).

Gura statuetelor gumelnițene este și ea reprezentată în diverse moduri. Ca regulă generală ea este marcată printr-o incizie care are sub ea un șir de găurele (Pl. 2/4-6, 7-9). În unele cazuri însă este marcată fie de o simplă incizie, fie de un șir de găurele. Gura este însă figurată și prin creștături adânci care dau impresia ca este întredeschisă (Pl. 2/2, 5, 6, 8; 3/4). În câteva cazuri este figurată printr-o adâncitură în lut sugerând o gură deschisă. Șirurile de sub gură sunt formate dintr-un număr variabil de găurele, între trei și șapte, predomină șirurile formate din trei sau patru găurele.

În ceea ce privește semnificația lor interpretările merg de la figurarea dinților²⁴ până la reprezentarea unui tatuaj²⁵. Se pare însă că aceleași măști descoperite în necropola de la Varna vin să ofere o explicație plauzibilă. Gura lor este figurată printr-o banda de aur, iar sub ea sunt dispuse (înfipite în lut) un șir de șase "cuișoare" de aur, cu capul conic și tija îndoită. Este foarte posibil ca aceste "cuișoare" să fi străpuns buza inferioară, formând un mod de împodobire a feței, un fel de piercing ca să folosim un termen actual. Bărbia este în foarte puține cazuri reliefată, iar gâtul este în general scurt și gros, la unele piese lipsind cu totul.

Ochii statuetelor sunt figurați de obicei prin incizii (Pl. 1/4, 9), mult mai rar ei sunt reliefați (Pl. 3/5, 6) sau marcați prin puncte sau perforații. Un caz deosebit este acela al unui cap de la Vidra, care are ochii figurați prin două bucăți de scoică (D. V. Rosetti, 1939, p. 34, Pl. 13/12). Câteva statuete au sprâncenele redată prin incizii, foarte rar sunt reliefate arcadele ochilor.

În unele cazuri sunt reprezentate și alte detalii ale capului cum ar fi părul figurat de obicei prin incizii (Pl. 2/1). Unele statuete au în creștet o proeminență care sugerează un fel de coc (Pl. 2/2, 3, 6).

Acestate sunt în general modalitățile prin care sunt redată detaliile anatomice ale capului statuetelor gumelnițene. Combinarea diverselor modalități de redare a capului și a detaliilor anatomice a dus la rezultate spectaculoase concretizate în mai multe piese deosebite.

Prima piesă reprezintă unul dintre cele mai realiste capete umane din întreaga plastică neoneolitică. Descoperit la Vlădiceasca pe Valea Mostiștei, capul este unul din puținele exemple în care forma și detaliile anatomice sunt redată aproape fidel. Urechile plastic modelate au două, respectiv trei perforații. Gura, figurată printr-o creștătură, este întredeschisă. Ochii sunt redați prin două proeminente alungite, crestate pe mijloc, sugerând faptul ca sunt închiși. Arcadele sunt reliefate, fruntea înaltă iar părul figurat prin incizii (Pl. 2/1; 3/1)²⁶.

O statueta descoperită la Sultana, pe Valea Mostiștei, are capul realizat de asemenea într-o manieră realistă (Pl. 2/6). Urechile au câte două perforații, nasul reliefat are nările figurate prin împunsături, gura este redată printr-o creștătură subliniată de un șir de găurele (din păcate în această zonă este ușor deteriorată). Creștetul capului este conic având părul redat prin incizii²⁷.

Dacă piesele de mai sus se remarcă prin realism altele se particularizează printr-o înfățișare

²³ M. Neagu, *Figurine gumelnițene descoperite în Bărăgan*, Pontica, 1980, p. 294-295.

**, *Le premier de l’humanité en Bulgarie, 5e millénaire*, Paris, 1989, p. 115, fig. 175, 181.

²⁴ D. V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhugel bei Bukarest*, JPEK, XII, 1939, p. 29-50.

²⁵ E. Comșa, *op. cit.*, 1995.

²⁶ S. Marinescu-Bîlcu (Coord.), *O civilizație necunoscută: Gumelnița*, Cimec, București, 2001.

²⁷ R. Andreescu, *Plastica antropomorfă din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României*, CercArh, X, 1997, p. 309-323.

stranie datorată accentuării unor detalii. Astfel, un cap descoperit la Căscioarele are lobi urechilor foarte mari străpunse de câte trei perforații (Pl.2/4; 3/5). Creștetul este relativ cilindric iar nasul reliefat are narile reprezentate prin două împunsături. Gura este figurată printr-o creștătură iar buzele sunt bine reliefate. Sub ea se află un șir de cinci găurele. Ochii sunt deosebiți fiind figurați prin două triunghiuri în relief²⁸.

Un aspect straniu îl au și unele capete a căror față este modelată din două planuri. Un cap descoperit în aceeași așezare are fața realizată din două planuri cu muchia dintre ele figurând nasul (Pl. 2/2; 3/6) Acesta este puternic reliefat semănând cu un cioc de pasăre. Sub nas o creștătură adâncă figurează gura întredeschisă subliniată de un șir de cinci găurele. Ochii sunt reprezentați prin două proeminențe alungite. Urechile (rupte din vechime) aveau câte două perforații iar creștetul capului este bombat²⁹.

A treia piesă provenind de la Căscioarele reprezintă un cap cu fața modelată din două planuri având creștetul bombat, delimitat de o incizie circulară (Pl. 2/3). Lobii urechilor au câte două perforații, nasul reliefat este rupt, iar ochii sunt figurați prin proeminențe alungite. Gura crestată este subliniată de un șir de cinci găurele³⁰.

Uneori această manieră de modelare mult simplificată duce la realizarea unor reprezentări stranii așa cum este cazul unui cap de la Căscioarele la care muchia celor două planuri este puternic accentuată³¹.

În așezarea de la Vidra două capete realizate în această manieră au o altă caracteristică (Pl. 2/7, 8). Planurile din care este alcătuită fața nu mai fac un unghi atât de ascuțit ca la piesele de mai sus. În acest caz nasul este mai puțin reliefat și este mai mult rotunjit decât ascuțit, iar capul este mai plat. Ochii sunt incizați sau scobiți, iar gura figurată printr-o creștătură subliniată de găurele. Capetele sunt pictate cu vopsea albă și roșie.

O statueta descoperită la Popești, în Argeș, are un cap interesant. Este relativ rotund cu lobii urechilor străpunși de câte trei perforații. Nasul, reprezentat de muchia cele două planuri care alcătuiesc fața este arcuit dar nu mai este atât de reliefat ca în cazurile precedente. Sub el o creștătură figurează gura întredeschisă subliniată de un șir de găurele³².

Subliniem totuși faptul că aceste piese sunt relativ puține în cadrul plasticii gumelnițene, predominând capetele schematizate și cele “trilobate”.

Rezumând, o reprezentare tipic gumelnițeană înfățișează un cap cu o formă rotundă sau ovală, plat la spate, cu lobii urechilor perforați, cu nasul reliefat, ochii figurați prin incizii și gura reprezentată de o incizie sau creștătură cu un șir de găurele sub ea. Plecând de la această tip de bază se merge atât spre reprezentări schematice care nu au nici un detaliu al feței cât și spre reprezentări realiste cu redarea veridică a detaliilor capului omenesc. Desigur în realizarea acestor capete intră în joc o serie de factori între care îndemânarea meșterilor gumelnițeni ocupă un loc important.

Un alt aspect interesant este expresia pe care o poartă anumite capete, sugerând diverse ipostaze. Desigur majoritatea pieselor au o expresie neutră am putea spune, dar în unele cazuri, cu un minim de mijloace, s-au obținut rezultate interesante. Astfel, maniera de redare a ochilor poate sugera un personaj dormind așa cum pare a fi cazul piesei de la Vlădiceasca care îi are reprezentați prin două proeminențe alungite, crestate pe mijloc (Pl. 2/1; 3/1). Mult mai simplu este sugerat un personaj cu ochii închiși în cazul unor piese descoperite la Vitănești, prin figurarea ochilor prin incizii curbe sau oblice (Pl. 1/4; 3/3,4).

Un personaj care pare a striga este sugerat prin figurarea gurii printr-o creștătură. O piesă deosebită a fost descoperită la Sultana. Un cap schematic are gura figurată printr-o astfel de creștătură dar ceea ce este interesant este faptul că statueta are pe spate o cocoasă fiind ușor aplecată în față. În felul acesta impresia ca personajul care este de altfel destul de straniu scoate un strigăt

²⁸ *Idem*, 2002, p. 26, Pl. 7/1.

²⁹ *Ibidem*, p. 26, Pl. 8/4.

³⁰ *Ibidem*, Pl. 7/5.

³¹ S. Marinescu-Bîlcu, B. Ionescu, *Catalogul sculpturilor eneolitice din muzeul raional Oltenița*, Sibiu, 1967, p.15, Pl. II/2; XV/7.

³² R. Andreescu, *op. cit.*, p. 25, Pl. 25/2.

puternic, fiind surprins cu gura deschisă, puțin aplecat în față (Pl. 3/2).

Un alt aspect interesant de urmărit ar fi existența unor anumite particularități regionale în modul de reprezentare a capului, alături desigur de caracteristicile general valabile subliniate mai sus.

În acest sens sa amintim modelajul oarecum diferit al unor capete descoperite la Vidra sau existența la Vitănești a unei serii de capete de mici dimensiuni, schematic modelate, cu o forma oval-alungită.

În concluzie, capete statuetelor sunt modelate după anumite tipare, respectate mai mult sau mai puțin, în acord cu îndemânarea meșterilor dar și cu particularitățile regionale ale civilizației gumelnițene.

Din păcate, ca și în alte cazuri, analiza noastră este drastic limitată de numărul relativ mic de piese avute la dispoziție. Loturile de statuete din lut descoperite în așezările gumelnițene sunt inegale atât ca număr cât și ca repartitie geografică Astfel dacă la Căscioarele avem în jur de 330 de statuete iar la Vitănești circa 200, în restul stațiunilor loturile de piese sunt mult mai mici, uneori câteva piese doar. În ceea ce privește repartitia geografică se observă că majoritatea pieselor se cantonează în centrul și vestul Munteniei în timp ce în estul Munteniei și în Dobrogea numărul statuetelor este neașteptat de mic. În plus multe piese sunt fragmentare ceea ce îngreunează și mai mult analizele și în special pe cea referitoare la diversele aspecte regionale ale plasticii antropomorfe.

Evident, principala cauză este lipsa cercetărilor de amploare, lipsă care se răsfrânge într-un mod negativ asupra descifrării diferitelor aspecte, inclusiv al celui de față, ale strălucitei și complexe civilizații gumelnițene.

Chiar limitat din acest motiv demersul de față se constituie, credem noi, într-un argument convingător despre diversitatea sub aspect morfologic, dar și simbolic, al plasticii gumelnițene.

CONSIDERATIONS OF THE ANTHROPOMORPHIC PLASTICS OF GUMELNIȚA

The present article refers to how the head of the clay figurines belonging to Gumelnița culture had been realized. The analysis of these heads showed the existence of patterns in their modeling. The heads are modeled in various ways, from rough and schematic to realistic. A typical head for Gumelnița culture is the so called trilobate head. It is formed of three lobes from which two represent the ears and the third represents the nose. The anatomical details of the face follow the patterns as well. The big ears are perforated, the nose is prominent, and the mouth is figurate by an incision marked by a range of little holes.

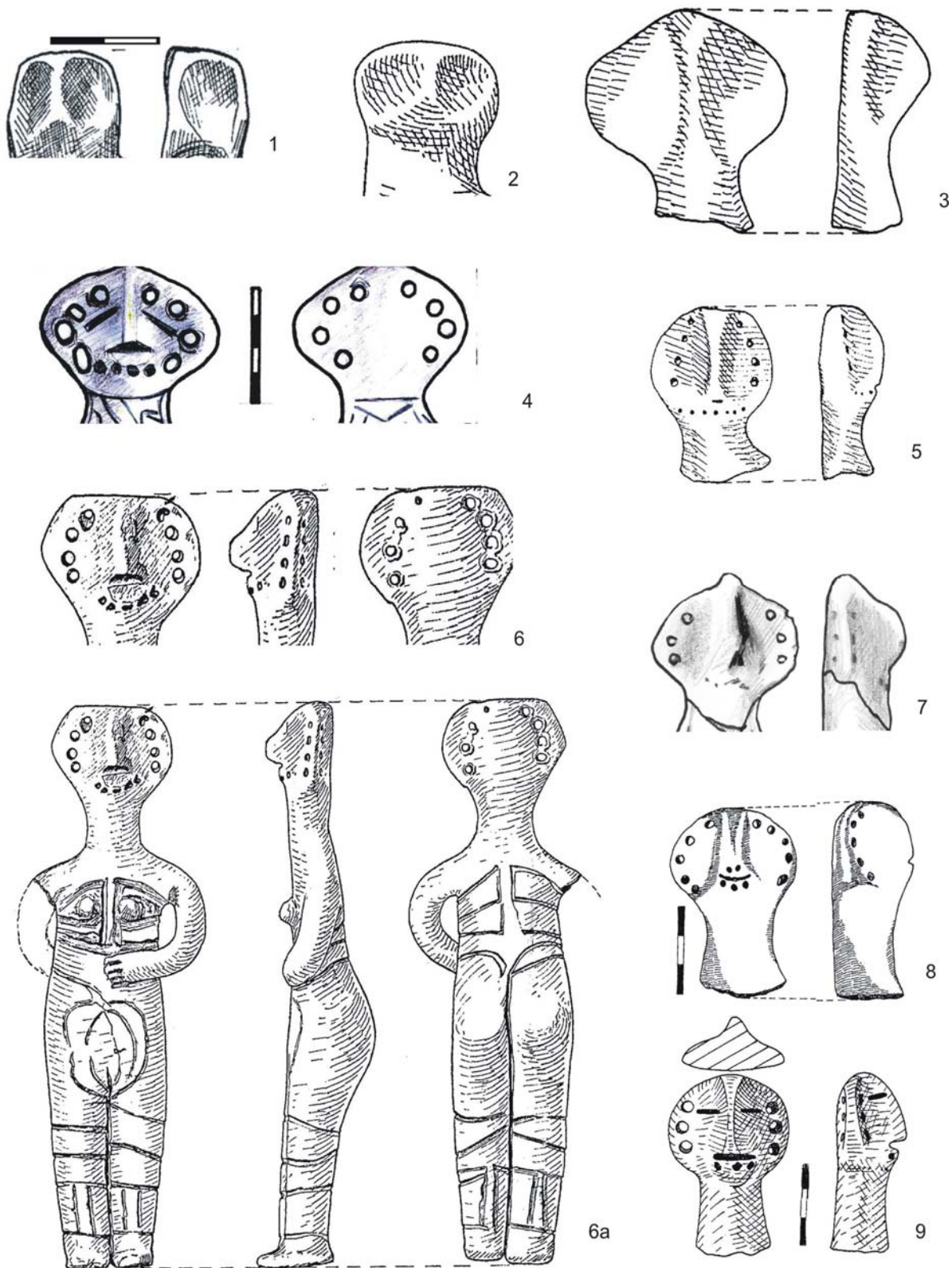
Some heads have the face formed of two planes with the median edge as nose, sometimes strongly prominent, like a bird beak.

Certain heads wear expressions. Some seem to have closed eyes suggesting persons that rest. Others have an opened mouth suggesting a shouting person.

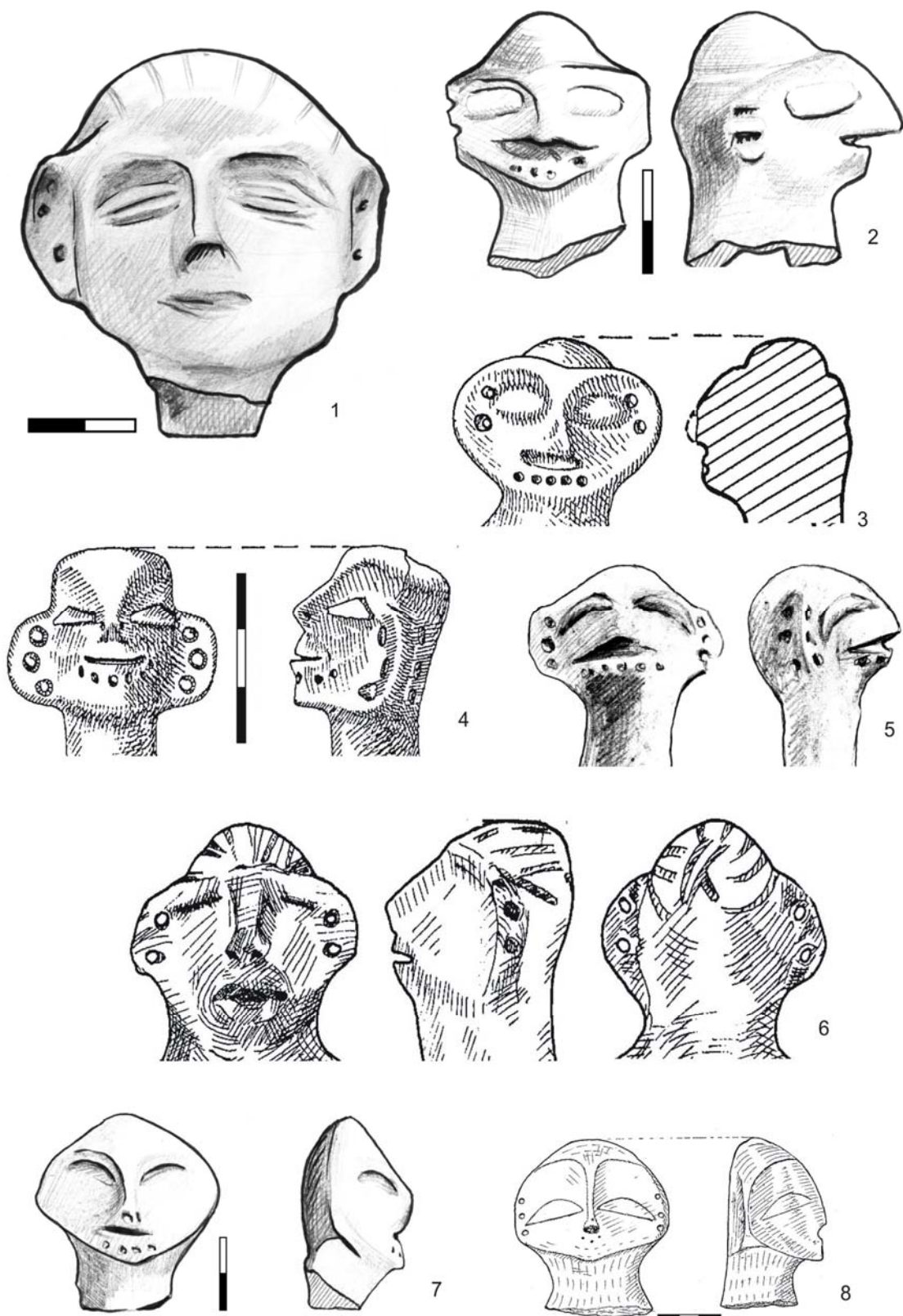
The heads are modeled after certain patterns, their diversity depending on the craftsman skill and Gumelnița culture regional specific.

List of illustration

- Pl. 1. Anthropomorphic statuettes from Gumelnița. 1 Sultana, 2, 3, 4, 5, 6, 6a Căscioarele, 7 Măriuța, 8 Ciolănești, 9 Liscoteanca.
- Pl. 2. Anthropomorphic statuettes from Gumelnița. 1 Vlădiceasca; 2-4 Căscioarele; 5 Popești; 6 Sultana; 7-8 Vidra.
- Pl. 3. Anthropomorphic statuettes from Gumelnița. 1 Vlădiceasca; 2 Sultana; 3-4 Vitănești; 5-6 Căscioarele.

Pl.1. Statuete antropomorfe gumelnițene 1 Sultana, 2,3,5,6,6a Căscioarele, 7 Măriuța, 8 Ciolănești, 9, Liscoteanca

Pl. 2 Statuete antropomorfe gumelnițene. 1 Vlădiceasca; 2-4 Căscioarele; 5 Popești; 6 Sultana; 7,8 Vidra

1

2

3

4

5

6

Pl.3 Statuete antropomorfe gumelnițene. 1 Vlădiceasca; 2 Sultana; 3,4 Vitănești; 5-6 Căscioarele